

Крилова Т. В.

Національний авіаційний університет

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОРИЧНИХ ХУДОЖНІХ ПОРІВНЯНЬ

Стаття присвячена дослідженню метафоричного порівняння й особливостей його відтворення в українському перекладі художнього твору. На матеріалі роману Донни Тартт «Щиголь» проаналізовано функціонально-семантичні особливості метафоричних порівнянь як складової частини ідіостилю автора художнього твору. Увагу зосереджено на основних способах відтворення даних мовних одиниць в українському перекладі роману. У результаті засвідчено високий прагматичний потенціал метафоричного художнього порівняння завдяки образності та картинності, його обов'язковість як компонента художнього тексту. Адже метафоричні порівняння дозволяють із більшою ефективністю й емоційно-експресивною достовірністю передати задум автора та ставлення до зображуваного, а також є одним із засобів створення яскравих і виразних образів, характеристики героїв, розкриття їхнього внутрішнього світу, почуттів, який дає живе уявлення про властивість предмета чи явища дійсності. Художнє метафоричне порівняння породжує ідіолістичну неповторність автора як мовної особистості, зокрема, воно є важливим елементом ідіостилю Донни Тартт, де виконує стилістично-описову, зображально-оцінну й образотворчу функції. Зіставний аналіз оригіналу і перекладу роману Д. Тартт продемонстрував, що переклад метафоричних порівнянь, у межах яких поєднуються взаємовиключні та віддалені асоціації, за складністю можна порівняти з перекладом оказіональних порівнянь, оскільки їхня логіко-семантична основа не є прозорою, у них містяться метафоричні переносні зв'язки, а у своєму розумінні вони містять багатоступеневість та складність. Відтворення їх у перекладі роману переважно здійснюється за допомогою образної чи контекстуальної заміни, або описового перекладу, а також дослівного перекладу. Труднощі перекладу зазвичай пов'язані з тим, що перекладач повинен відтворити не лише смисл метафоричного порівняння, але і його образність, забезпечивши комунікативний ефект, закладений автором художнього твору.

Ключові слова: художнє порівняння, образність, експресивність, ідіостиль автора, способи перекладу, комунікативний ефект.

Художній текст являє собою модель світу, складне переплетіння змістотворних і структуруючих кодів. Особливість художнього тексту полягає в тому, що він являє собою художньо перетворену задумом автора реальну дійсність, наповнену естетичним смислом і змістом. Він має силу раціонального й емоційного впливу на читача, де зображенням дійсності автор поєднує правду і вимисел, прагне викликати в нього почуття, емоції, асоціації, тому саме в художньому тексті широко використовуються різні зображально-виражальні засоби мови, одним із питомих і домінуючих серед яких виступає порівняння. Художній текст має силу емоційного впливу на читача завдяки різним зображально-виражальним засобам, особливе місце серед яких належить порівнянню, зокрема метафоричному [1, с. 99].

Метафоричне порівняння, тобто переосмислення значення слова на основі подібності явищ або їхніх ознак у вигляді порівняльного зво-

роту, є одним із засобів зображальності в художній мові. Питання структурно-семантичних і функціонально-семантичних особливостей цього образного засобу у своїх роботах висвітлювали Л. Голоюх, Н. Ніколашина, Л. М'яснікіна, Б. Томашевський, В. Вовк, які одноставно стверджують, що метафоричне порівняння характеризується багатоступеневістю та складністю асоціацій, а також має глибокий підтекст і апелює до уяви читача-реципієнта. Тому переклад таких конструкцій супроводжується певними труднощами, зумовленими цими чинниками.

Необхідність вивчення особливостей відтворення цього стилістичного прийому в рамках ідіостилю одного письменника в аспекті відтворення образної інформації, закладеної в метафоричних порівняннях, відображенні задуму письменника, та забезпечення єдиного стилістичного ефекту оригіналу і перекладу є тим, що визначає актуальність теми статті.

Мета дослідження полягає в системному аналізі метафоричного порівняння в романі Д. Тартт «Шиголь», у визначенні особливостей його відтворення в українському перекладі.

Дослідження категорії компаративності пропонує досить обширний погляд на цю категорію. Передусім вона розглядається як засіб пізнання навколишнього світу людини у гносеологічному аспекті, виражаючи когнітивну функцію у процесі сприйняття. Як інструмент упізнання, концептуалізації та категоризації понять про предмет дійсності у процесі лінгвокогнітивної діяльності суб'єкта пізнання. Як результат, зафіксований в експліцитно різнорівневих засобах вираження в мові з погляду понятійного та мовного аспектів, і як зображально-виражальний засіб мови [4, с. 98].

На сучасному етапі розвитку лінгвістики існує значна кількість визначень поняття порівняння. М. Кузнец зазначає, що порівняння – це точне ствердження часткової ідентичності, близькості, схожості [2, с. 103]. Ю. Скребнев стверджує, що порівнянням може бути висловлюванням, яке характеризує схоже відношення між двома предметами, які суттєво відрізняються один від одного, але мають схожість у певному аспекті, або не стосуються один одного [7, с. 215].

Особливість порівняння як фігури мови полягає в тому, що воно уподібнює один предмет іншому на основі загальної ознаки, також воно характеризується особливими способами організації висловлювань, має чітку граматичну структуру й відношення з предметом та об'єктом порівняння, а також конструкцією, що їх об'єднує. М. Лапшина стверджує, що існує певна загальна ознака, яка об'єднує ці поняття, предмети та явища. Водночас вона зазначає, що ознаки, які об'єднують подібні предмети, явища, не переносяться на порівнюваний предмет, як це робиться в разі створення метафор, а чітко виділяються [3, с. 91].

Метафоричне порівняння, як інші види порівнянь (оказіональні й узуальні), є компонентом мовної композиції тексту. Воно реалізує такий вид вторинної номінації, як перенесення значень на основі подібності об'єкта номінації з тим об'єктом, назва якого переноситься на об'єкт номінації. Суть метафоричних порівнянь полягає в тому, що в них зближуються поняття, які не пов'язані одне з одним у дійсності, і цілком заміщають одне одне. У метафоричних порівняннях досить чітко виражена метафора з її здатністю поєднувати та концентрувати в межах свого

семантичного поля взаємовиключні, віддалені та складні асоціації. У такій формі порівняння є завжди елементом метафоризації дії, що зумовлює типове для метафори динаміку [5, с. 83].

Характерною ознакою метафоричних порівнянь виступають метафоричні переносні зв'язки та непряме значення асоціацій, вони не ґрунтуються на традиційних естетичних уподобаннях і прямих асоціаціях. Ці порівняння є більш складними у смисловому плані, оскільки містять одразу декілька смислів, завдяки своїй неочікуваності відразу привертають увагу. Метафоричне порівняння повніше виражає пояснення через різкий контраст, відтінки чи паралелі, аніж звичайне порівняння, саме тому в основі метафоричного порівняння лежить принцип синергії, тобто поєднання непоєднуваного [6, с. 4].

Метафоричні порівняння є потужним засобом характеристики явищ і предметів дійсності і значною мірою сприяють розкриттю авторського світовідчуття, виявляють суб'єктивно-оцінювальне ставлення автора до фактів об'єктивної дійсності. Вони не лише моделюють уявлення про об'єкт оцінки, а й формують спосіб і стиль авторського мислення, виступають його основою. За допомогою метафоричного порівняння конкретизується мовний простір, посилюється та поглиблюється змістовна сторона твору. Воно формує стилістичну тональність художнього тексту, виконує естетичну функцію та бере участь у створенні образності художнього тексту. Крім того, цей вид порівнянь призначений для передачі експресивної інформації, у них практично відсутня логіко-предметна інформація. Метафоричні порівняння представляють читачеві світ, пропонуючи порівняти і зіставити необмежено широке коло сутностей, щоб побачити незвичайність і нетривіальність у буденному і встановити асоціативні зв'язки там, де в повсякденному житті їх бути не може [8, с. 11].

Переклад метафоричних порівнянь з однієї мови іншою належить до сфери вузькоспеціальних перекладацьких питань. Розуміння порівнянь цього виду вимагає від перекладача інтелектуального напруження та майстерності, оскільки їхня логіко-семантична основа не є прозорою, у них містяться метафоричні переносні зв'язки, а у своєму розумінні вони містять багатоступеневість і складність [4, с. 305].

Особливу увагу варто приділити метафоричним порівнянням, які беруть участь в описі героїв, а саме їхньої зовнішності, рис характеру, емоційного та психічного стану, адже від того, наскільки

правильно відтворено образ героя, залежить подальше сприйняття його читачем. Наприклад:

Camilla sat between them, with her elbow propped negligently on the table and her chin in her hand, tranquil as an orchid [12, с.71] (*Між ними сиділа Камілла, недбало поставивши лікоть на стіл та піднеши цією рукою підборіддя. Безжурна, немов орхідея* [9, с.73]).

Як бачимо, перекладач вдався до заміни значень складових компонентів структури метафоричного порівняння, що призвело до хибного відтворення образу. Основним значенням слова *tranquil* є *спокійна, тиха* [8], однак у цільовому тексті дівчина зображується безжурною, тобто веселою та жартівливою. Апелюючи до компаратора порівняння, важко стверджувати, що веселість у цьому разі порівнюється із квіткою. Очевидно, автор, навпаки, прагнув підкреслити пригнічений настрій героїні. Підтвердженням цьому слугує також поза зображуваної дівчини.

У деяких випадках такий прийом перекладу метафоричних порівнянь використовується перекладачем із метою посилення асоціативності й експресивності. Наприклад:

My head ached and my feet were like lead [12, с. 404] (*Боліла голова, йшов ніби на колодочках* [9, с. 405]).

Компаратор тексту оригіналу *lead*, тобто свинець, з яким порівнюється важкість у ногах, замінюється словом *колодочки*. Така заміна призвела до деформації авторського задуму, оскільки в тексті оригіналу вказується, що ноги героя були важкими. Порівняння «йти як на колодках» є не досить поширеним, замість нього вживається вираз «ноги, ніби колодки», що позначає набряклість ніг. Тому такий переклад надає порівнянню нового значення, а звідси спостерігається розбіжність смислів у текстах оригіналу та перекладу. На наш погляд, дослівний переклад у цьому разі більш вдало відтворив би первинну ідею автора.

Образна заміна використовується перекладачем для створення не лише яскравих зорових образів, але й акустичних, чому сприяє неочікуваність зіставлення та поява в цільовому тексті національно та культурно маркованих елементів. Наприклад:

Thirty seconds, forty, like a heap of old clothes but then – so harshly I flinched – his chest swelled on a bellows-like rasp, and he coughed a percussive gout of blood that spewed all over me [12, с. 109] (*З півхвилини він скидався на купу старого ганчір'я, але потім – так рвучко, що я відсахнувся, – його груди заскреготіли, мов ковальський міх, і він*

вихлюпнув із них струмінь крові, який забризкав мене [9, с. 112]).

У вихідному тексті автор порівнює скрегіт гудей героя зі звуком фрезерного інструменту по металу [8], тоді як в тексті перекладу перекладач порівнює його зі скреготом пристрою для роздування вогню, а саме ковальським міхом. В українській мові порівняння із цією реалією є досить уживаним, а тому вважається доцільним не лише в інформативному, а й у культурологічному аспекті. Порівняння в тексті перекладу перетворюється на національно забарвлене і посилює виразність та ідейну насиченість контексту.

Образна заміна у процесі відтворення метафоричного порівняння може також супроводжуватись контекстуальною заміною. Наприклад:

“Oh, Dad,” he sang, his voice was like spilled syrup [12, с. 88] (*«Тату», – проспівав він медовим голосом* [9, с. 89]).

Заміна діслово-зв'язки з більш широким значення на смислове дієслово *проспівав* виконує функцію конкретизації. Таке перекладацьке рішення в цьому прикладі зумовлене передусім бажанням перекладача деталізувати портрет хлопчика, наголосивши на його хитрості. Уживанням типового для українськомовного реципієнта звороту «медовий голосок», яким говорять ті, хто підлещуються або прагнуть отримати бажане, перекладач зумів максимально влучно відтворити образ хлопчиська в уяві читача. Крім того, слово «голосок» із демінутивним суфіксом (здрібно-пестливий суфікс) –*ок* посилює експресію іронії з відтінком удаваної пестливості.

Метафоричні порівняння можуть також відтворюватись описово. Як показав порівняльний аналіз текстів оригіналу і перекладу, такий спосіб перекладу іноді досить доречний, адже цілковито відтворює задум автора та стилістичний ефект. Наприклад:

I heard someone call my name and there, at a great distance, was Dr. Roland, tottering through the snow like a lurching corpse [12, с. 111] (*Раптом хтось гукнув мене, і ось я вже бачу, як до мене з великої відстані по снігу підтюпцем трюхає Роланд, схожий на якийсь труп через свій непевний біг* [9, с. 112]).

Метафоричне порівняння, у якому чоловік порівнюється із трупом, як бачимо, втратило свої чіткі межі. Перекладач у зв'язку з відсутністю адекватного еквівалента чи варіантного відповідника дієприкметника *lurching* в українській мові передав його значення за допомогою поширеного пояснення в атрибутивному словосполученні

непевний біг. Для підкреслення такої особливості ходи перекладач також увів неозначений займенник *якийсь*, переданий у тексті оригіналу неозначеним артиклем.

Описовий переклад може супроводжуватися також появою нових елементів у структурі вихідного порівняння, що сприяє роз'ясненню та покращенню розуміння сенсу порівняння, створеного автором. Наприклад:

Amazingly, I had never been in a convertible before, and it is even more amazing that I managed to fall asleep when both momentum and nerves should've kept me awake but I did, fell asleep with my cheek resting on the padded leather of the door; my sleepless week and the six vodka tonics hitting me as hard as an injection [12, с. 750] (*Хоч як дивно, але в кабриолеті я подорожував уперше, ще більш дивно те, що я примудрився заснути по дорозі, коли імпульс подій, що розгорталися навколо, та нерви не повинні були дозволити мені заснути, та я спав, приклавшишся цюкою до шкіряної оббивки дверей, адже взнаки нарешті дався тиждень безсоння, і шість чарок горілки з тоніком дали в голову, ніби алкоголь у мене влили внутрішньовенно* [9, с. 751]).

Текст перекладу забарвлений новим значнням, оскільки перекладач вирішив більш детально розкрити суть порівняння автора, який описує ефект горілки. Дієприкметник *hitting* разом із прикметником *hard* у вихідному тексті замінено в перекладі словосполученням молодіжного сленгу *дати в голову*, що означає приводити у стан алкогольного сп'яніння. Друга частина порівняння зазнає описового перекладу, де замість дослівного відтворення *сильно, як ін'єкція*, перекладач експлікує її значення, замінює її словосполученням *влити алкоголь внутрішньовенно*, даючи, таким чином, максимально точно та повне пояснення значення цієї частини порівняння.

Аналіз порівняльних конструкцій тексту оригіналу та вихідного тексту показав, що ще одним зі способів відтворення метафоричних порівнянь є їх переклад за допомогою фразеологізмів. Такий спосіб відтворення цих одиниць є найвлучнішим, оскільки зберігаються не лише смисл і образність, але і прагматичний потенціал вихідного порівняння. Наприклад:

It's dark as hell and pouring rain and you're drunk out of your skull [12, с. 521] (*Надворі темно хоч в око стрель, злива, і ти п'яний як чін* [9, с. 522]).

Адвербіальне порівняння в тексті оригіналу, де темнота порівнюється з пеклом, має негативну конотацію. Використаний перекладачем розмовний фразеологізм, який є широковживаним у мові

реципієнта, не лише надає позитивну конотацію порівнянню, розвіюючи символи смутку та печалі, але й відтворює стилістичну функцію порівняння, надаючи тексту перекладу гнучкості.

Такий самий спосіб відтворення метафоричного порівняння спостерігаємо і в іншому прикладі:

"I don't want you to help me". She raised her head and looked at me: her gaze hit me hard and sweet as a shot of morphine [12, с. 312]; (*«Мені не потрібна твоя допомога», – сказала вона, відкинувши голову, і від її сталевого погляду земля пішла мені з-під ніг* [9, с. 313]).

Прагнучи описати почуття дівчини до хлопця, авторка використовує яскраве порівняння, у якому порівнює погляд з ін'єкцією морфію, прагнучи донести до читача, що яким би важким і серйозним не був цей погляд, але для юнака він був як знеболююче, він заспокоював його та давав йому надію. Перекладач же повністю обіграв картину, зображену Д. Тартт, уживши фразеологізм, який означає запаморочення, розгубленість, невпевненість. Крім того, у текст перекладу вводиться якісний прикметник *сталевий* щодо погляду, таким чином дівчина в очах читача набуває ще більшої жорстокості та ненависті. Тому вжитий перекладачем фразеологізм можна вважати доцільним умовно, хоча він і розбавляє текст живою розмовною мовою та додає певної експресивності, проте дещо деформує прагматичний потенціал оригінального порівняння.

Отже, метафоричне порівняння як стилістичний прийом містить у своїй основі яскраві та незвичайні образи. Вони несуть декілька смислів, а тому для їх правильного відтворення важливо передусім зрозуміти, що являє собою порівняння, встановити його семантику, визначити, що порівнюється, із чим, на підставі чого, а також з'ясувати, чи використовуються як порівняння типові, традиційні образи, або автор використовує індивідуальні, унікальні образи.

У розвідці було встановлено, що застосування решти вищеперелічених способів відтворення метафоричних порівнянь не завжди допомагає адекватно передати такі порівняння українською мовою, адже в деяких випадках їх застосування призводить до неповної передачі образу, або взагалі його девальвації, заниження чи завищення ступеня експресивності перекладу або його збіднення, зменшення емоційного впливу порівняння, появи неточності та неповноти змісту, деформації авторського задуму, створення нетипових і неприродних порівняльних конструкцій для мови реципієнта, породження хибних асоціацій у його уяві. У разі

відтворення порівняльних конструкцій, що описують зовнішність, характер чи поведінку героїв, деякі способи перекладу цих одиниць можуть призводити до облагородження або, навпаки, до спотворення образів персонажів.

Отже, переклад метафоричних порівнянь – це багаторівневий процес, який полягає як у правильному розумінні цих порівнянь, так і в пошуку рівноцінних за змістом і стилістичним забарвленням одиниць, які цілком відображають ідею автора.

Список літератури:

1. Арнольд И. Стилистика. Современный английский язык. Москва : Флинта, 2005. 384 с.
2. Кузнец М. Стилистика английского языка. Ленинград : Учпедгиз, 1960. 175 с.
3. Лапшина М. Стилистика современного английского языка. Санкт-Петербург : Филологический факультет СПбГУ, 2013. 272 с.
4. Лезметс Х. Компаративность и метафоричность в языках разных систем. Москва : Наука, 1988. 176 с.
5. М'яснянкін Л. Порівняння в системі образних засобів мови. *Вісник Львівського університету. Серія «Філологія»*. 2003. Вип. 23. С. 80–85.
6. Молчко О. Художнє порівняння як категорія перекладознавства : на матеріалі української та англійської мов : автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16. Одеса, 2015. 21 с.
7. Скребнев Ю. Основы стилистики английского языка. Москва : Астрель, 2003. 419 с.
8. Смуциньська І. Порівняння як стилістична фігура з погляду інтерпретації та перекладу. Київ, 2013. Вип. 2. С. 302–308.
9. Тартт Д. Щиголь. Пер. з англ. В. Шовкун. Харків, 2016. 816 с.
10. ABBY Lingvo – багатомовний онлайн-словник. URL: <http://www.lingvo.ua/ru>.
11. Glucksberg S., Keysar B. Understanding Metaphorical Comparisons. Canada, 1990. P. 3–6.
12. Tartt D. The Goldfinch. New York : Little, Brown and Company, 2013. 880 p.

Krylova T. V. PECULIARITIES OF RENDERING SIMILES IN FICTION

The article is devoted to the study of the simile and the problem of its reproduction in Ukrainian translation of fiction writing. Functional and semantic features of similes as a component of the author's idiosyncrasy are analyzed on the basis of Donna Tartt's novel "Goldfinch". The focus is on the main ways of reproducing similes in the Ukrainian translation of the novel. The research confirms high pragmatic potential of the simile due to its vividness and pictoriality, as well as its obligatory presence as a component in the structure of the fiction writing. The specific construction of similes gives the reader an idea about the peculiarities of the author's perception of the phenomena of reality, his idiosyncrasy. They have the power to draw the reader's attention to a specific detail or characteristic describing characters, commenting on the actions and manipulating the plot. In the novel, similes contribute to the expression of the author's personality, being the most obvious demonstrable features of Tartt's prose style, as well as direct reflections of her attitude to life and her conception of the novel. The comparative analysis of the source and translation texts showed that the translation of similes, which combine mutually exclusive and distant associations, can be a real problem because their logical and semantic basis is not transparent, they contain metaphorical associations, and their understanding is multistage and complex. Their reproduction in the translation of the novel is mainly carried out by means of figurative or contextual substitutions, or descriptive translation. The difficulty of translation is usually due to the fact that the translator must reproduce not only the meaning of the simile but provide a full value stylistically equal translation, i.e. reach a stylistic balance of the source and target texts, which is always dependent on adequate rendering of the author individual writing style as a whole. An absolute equal stylistic value of the original literary work should be preserved in translation.

Key words: simile, figurativeness, expressiveness, author's idiosyncrasy, methods of translation, communicative effect.